

УДК 78.01(784):304

Надія Червінська

МИСТЕЦТВО В СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ УКРАЇНИ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ

Стаття присвячена визначенню рівня функціонування вітчизняного музичного мистецтва в інформаційному просторі держави як одному із найбільш дієвих чинників формування національної свідомості. Описано результат введення в дію закону про внесення змін до Закону України «Про телебачення і радіомовлення», який передбачає мовні квоти в ефірі радіостанцій. Розглянуто можливості патріотичного виховання нації засобами української музичної естради як найбільш поширеного та доступного для сприймання пласти музичного мистецтва. Констатовано низький рівень зацікавлення українського суспільства академічним музичним мистецтвом. Виявлено причини цієї проблеми та окреслено шляхи її вирішення.

Ключові слова: національна свідомість, мас-медіа, інформаційний простір, музична комунікація, масове музичне мистецтво, академічне музичне мистецтво.

З огляду на нинішню складну політичну ситуацію в Україні, основним напрямком сучасної системи національного виховання виступає формування справжнього громадянина, спроможного в недалекому майбутньому взяти участь у розбудові Української держави та зміцненні її незалежності, утвердженні рідної мови в усіх ділянках суспільного життя, відродженні, збереженні та примноженні національної культури. Вирішальним чинником у процесі формування такої особистості виступає **національна свідомість**, яка знаходить вияв у пам'яті про минуле,

у відчутті власної пов'язаності з долею Батьківщини, в ментальній, духовно-культурній спорідненості зі своїм народом.

З урахуванням нинішнього стану національної свідомості, її постійної динаміки, зазначимо, що проблема дослідження цього явища вельми актуальна. Вона потребує постійних наукових розвідок і корекції, а також аналізу факторів, які впливають на її формування в українському суспільстві.

Серед таких факторів можна виокремити три основні блоки: гуманітарний (культура, освіта, наука, релігія, історична пам'ять); матеріальний (національна економіка, соціальна інфраструктура); інформаційний (засоби масової комунікації, що формують інформаційний простір держави).

Зважаючи на масовість та доступність мас-медіа, в сучасних умовах вони є чи не найпотужнішим ресурсом впливу на духовні процеси, що відбуваються в суспільстві. Засоби масової комунікації виступають вагомим чинником створення історико-культурного інформаційного простору держави, який, по суті, зумовлює духовну єдність суспільства. Саме створення умов, за яких інформаційний простір країни відповідатиме вимогам національного виховання, є першочерговим завданням держави та суспільства. Адже в іншому випадку, засоби масової комунікації можуть відігравати й деструктивну роль, створюючи і просуваючи у масову свідомість негативні ціннісні образи, чужі вітчизняній культурі ідеали.

Сучасну епоху сміливо можна назвати епохою мас-медіа – радіо, телебачення, Інтернету. Певний відсоток змістової частини цих засобів масової комунікації займає музика. Якщо говорити про радіо чи музичні телевізійні канали – такий відсоток тяжіє до максимуму. Таким чином, музичне мистецтво також може вважатись інструментом впливу на суспільну свідомість, причому, зважаючи на особливий зв'язок української ментальності із музикою, інструментом незалежним і надзвичайно потужним.

Відповідно до наведених суджень, у вітчизняній науковій літературі виникла тенденція звернення вчених до проблем зв'язку інформаційного простору із процесами становлення національної свідомості, а також до питань музичної комунікації. Зокрема, В. Карлова аналізує сучасний стан функціонування вітчизняних засобів масової інформації у процесах формування національної свідомості [6], В. Лизанчук розглядає роль засобів масової інформації в контексті формування в українців державницького мислення [10], А. Кісельова доводить необхідність залучення ресурсів україномовної блогосфери для формування національної самоідентифікації молоді [8], О. Берегова розкриває специфіку музичної комунікації в умовах сучасного культурного простору України [5], М. Черкашина-Губаренко характеризує сучасну систему комунікації в сфері академічного музичного мистецтва [14], О. Кузьменко розглядає музичне мистецтво як специфічний засіб масової інформації та досліджує сучасний стан звукозапису в Україні [9]. Разом із тим, беззаперечним є те, що багато питань щодо формування національної свідомості особистості саме засобами музики залишаються недостатньо вивченими.

Метою даної статті є визначення оптимальних умов впливу музичного мистецтва на формування національної свідомості громадян України в рамках функціонування засобів масової комунікації.

У контексті окресленої проблеми слід зазначити, що в умовах незалежної Української держави вітчизняні мас-медіа отримали на законодавчому рівні свободу слова і цензури, політичну і професійну незалежність від державної влади. Діюча система інформаційного законодавства в Україні є досить розгалуженою. Прийнято закони України “Про інформацію”, “Про телебачення та радіомовлення”, “Про систему Суспільного телебачення та радіомовлення України”. Але при цьому правові норми, які регулюють інформаційний простір нашої держави, містять багато суперечностей та неузгодженостей, керуються недосконалою термінологією. Їх практичне застосування ускладнене внаслідок розпорошення по різних законах та підзаконних нормативних актах. З огляду на це, можна констатувати, що сучасне інформаційне законодавство України залишається фрагментарним і несистематизованим.

Так чи інакше, одним із позитивних зрушень в державній інформаційній політиці став закон про зміни до законодавства про телебачення і радіомовлення, котрий набув чинності 8 листопада 2016 року. Згідно з ним встановлено квоти на українську мову в ефірі радіостанцій. Також законодавство передбачає пільги для радіостанцій, які транслюють суттєво більше української музики, ніж необхідний мінімум. Зокрема, такі радіостанції мають пріоритетне право на отримання хвиль та ліцензій. Також додамо, що 23 травня 2017 року Верховна Рада України ухвалила закон, який запроваджує обов’язкові мовні квоти і на телебаченні.

Підготовка цих законів викликала запеклі суперечки в українському політикумі та медійній спільноті. Однак, в цілому введення квот не спричинило активного спротиву. Слухачі відчули зміни, котрі не спричинили певних незручностей. За свідченнями досліджень Інституту масової інформації, громадяни України у переважній більшості без труднощів споживають інформацію українською мовою, і схід та південь держави не є винятком. Так, за офіційними даними, 86 % мешканців південних та східних регіонів України почувуються комфортно, коли читають тачують інформацію українською [13].

За інформацією, наданою сайтом Радіо Свобода, станом на травень 2017 року, щонайменше чверть пісень, які звучать в ефірі місцевих українських радіостанцій – від Ужгорода до передмість Донецька і кримських перешийків, лунає українською мовою. Причому транслюються як пісні, створені в минулих десятиліттях, так і останні композиції популярних українських виконавців. Винятком є окремі радіохвилі в Одесі, а також Крим і окуповані райони Донбасу [12].

Дані квоти дають поштовх для журналістів і радіоведучих творити програми, що зумовлюватимуть позитивний вплив на національні почуття громадян. В цьому плані вже помітні певні зрушення. Зокрема, українці чують значно більше пісень українською мовою на радіо, ніж торік, а виконавцям і гуртам, які співають українською, стало набагато легше потрапити в ефір. Між тим, частина експертів вважає нинішню частку українських пісень в ефірі недостатньою, а окремі виконавці стверджують, що більша кількість української музики в ефірі ще не перейшла у якість.

На підтвердження вказаного вище наведемо декілька прикладів творів сучасної української естради, які, на наш погляд, позитивно впливають на формування патріотичних почуттів та національної свідомості української молоді. Серед україн-

ських виконавців, які порушують у своїй творчості відповідну тематику, гурти “Океан Ельзи” (“Веселі, брате, часи настали”), “Мандри” (“Не спи, моя рідна земля”), “Тартак” (“Мій народ”, “Голос крові”), співачка Тіна Кароль (“Україна – це ти”) та інші. Вагомий внесок в цьому плані зробив Кузьма Скрябін, який у своїй творчості закликав до відкидання комплексу меншовартості свого, рідного та сприяння побудові міцної української держави, замість пошуку щастя “у підручнику з географії” (“Сам собі країна”, “Шукав свій дім”), піднімав тему єдності українського народу (“Тепла зима”) та порушував багато інших проблем, важливих для українського соціуму.

Надзвичайно актуальними зараз є також пісні, присвячені неоголошеній війні на Донбасі: “Не твоя війна” гурту “Океан Ельзи”, “Висота / Ніхто крім нас” гурту “Тартак”, “Запах війни” гурту “ТІК” та багато інших.

Не можливо не згадати тут і про естрадну обробку народної пісні, яка в умовах сучасного суспільства є чи не найвагомим засобом знайомства молоді з надбаннями національного музичного фольклору. Одним із найбільш високохудожніх зразків такої обробки може слугувати альбом, записаний спільними зусиллями музикантів гуртів “Скрябін” та “Плач Єремі” “Наші партизани”. В альбомі представлені обробки дев’яти повстанських пісень, які, окрім патріотичного змістового навантаження, є ще й носієм культурного фонду нації. Цікавим є альбом “Гуляйгород”, в якому представлено дванадцять народних пісень у виконанні фольклорного ансамблю “Гуляйгород” під супровід музикантів гурту “Тартак”, що переплітаються із авторськими текстами лідера гурту – Сашка Положинського.

Окремо хочеться тут згадати про обробку відомої української пісні “Ой, чий там кінь стоїть” гурту “Океан Ельзи”, яка була використана в буктрейлері роману “Аеропорт”. За свідченням автора роману, російського та американського журналіста Сергія Лойка, котрий певний час був свідком героїчних подій оборони Донецького аеропорту військовослужбовцями Збройних сил України та добровольцями, “кіборги” співали цю пісню, щоб підняти бойовий дух. Даний епізод увійшов і в сюжет книги.

Також, окремої уваги заслуговує пісня “Ніколи ми не будемо братами”, яка є яскравим свідченням того, що Інтернет в сучасних умовах є надзвичайно дієвим засобом музичної комунікації. Текст даної пісні був створений поетесою Анастасією Дмитрук, яка, ще будучи студенткою, брала участь в Революції Гідності. Саме під враженнями тих подій, дівчина написала вірш і опублікувала в соціальній мережі YouTube відео, в якому його продекламувала. Побачивши дане відео і перейнявшись змістом вірша, литовські музиканти Віргініус Пупшис (лит. Virginijus Pupšys), та Гінтаутас Літінскас (лит. Gintautas Litinskas) створили до нього музику і записали пісню разом з іншими – Яронімасом Міліусом (лит. Jaronimas Milius), Кестутісом Невулісом (лит. Kęstutis Nevulis) та хором Клайпедського музичного театру. Відзнявши музичний кліп, музиканти також завантажили його в Інтернет, що, в свою чергу, викликало ще більший резонанс.

Виходячи із наведених положень, можемо констатувати, що нинішні умови є досить сприятливими для розвитку національного масового естрадного музичного мистецтва. Однак, водночас, зовсім протилежним є становище академічної музики в інформаційному просторі держави. На жаль, рівень її функціонування у дійсно масовій комунікації є дуже низьким. Це пояснюється тим, що мас-медіа керуються,

насамперед, зацікавленнями та потребами українських громадян. Академічне музичне мистецтво ж на даному етапі в ряд цих зацікавлень та потреб практично не входить. А це, в свою чергу, пряму залежить від рівня музичної освіченості, який, на жаль, є недостатньо високим.

На підтвердження цієї тези наведемо цитату провідного українського музикознавця Л. Кияновської, яка влучно характеризує занепад музичної освіченості українського суспільства: “В особливо скрутному становищі опинилася саме класична (передусім національна) музична спадщина, яку з пам’яті загалу витравлювали впродовж багатьох десятиліть і яку цей загал сьогодні насправді не знає і знати не хоче. Ах, можна ностальгічно зітхнути, де ті часи, коли селянський син Тарас Шевченко авторитетно та влучно судив про концерти Ліста і Серве, Іван Франко писав аж ніяк не профанські “Думки профана на музичні теми”, коли кожен українець, котрий шанував себе, уважав за необхідне знати так само, як власну літературу, найкращі сторінки вітчизняної музики і не лишатись осторонь світових художніх процесів, коли провідними музичними діячами ставали священики й учителі, історики й політики?! Нині поняття про національну музичну культуру навіть у деяких колах інтелігенції жалюгідно примітивне, лише одиниці виявляють інтерес до вічних духовних цінностей” [7].

Ця проблема вимагає нагального вирішення, адже така відірваність народу від власних високохудожніх культурних надбань аж ніяк не сприяє становленню національної свідомості. Найоптимальнішими діями в цьому напрямку буде реформація освітньої системи, а також зміна і трансформація самого національного академічного музичного мистецтва для того, щоб відповідати потребам і смакам пересічних громадян. Також не зайвим буде розвиток нотного видавництва, випуск аудіо- та відеозаписів. Це дозволить наближення ступеня розповсюдження академічної музики до продуктів масового музичного мистецтва. Досягнути результату в цьому плані буде нелегко, адже первісна суть академічної музики полягає у її принципово немасовому та некомерційному характері.

В контексті даної проблеми, дослідниця О. Берегова здійснює порівняння основних ланок музичної комунікації у сферах масової та академічної культури (композитор, твор, виконавець, слухач) і виявляє їх повну протилежність за всіма показниками. Музикознавець приходить до висновку, що “академічне музичне мистецтво повинно пристосовуватися до невластивих йому функцій і вимог, які диктують засоби масової інформації та віртуальні канали розповсюдження інформації (зокрема, електронні мас-медіа, Інтернет, рекордингові компанії тощо)” [5, с. 84].

Так чи інакше, кожен із проявів – як масовий, так і академічний – має право на існування і може відігравати об’єднуючу роль у плані становлення національної свідомості. В цьому контексті запрошується наступний зразок. Дві революції, які відбулись за період незалежності України мали конкретні музичні пісні-символи: Помаранчева революція – композицію “Разом нас багато” гурту “Тринджоли”; Революція Гідності – народну пісню “Гей, пливе кача...” в обробці та виконанні акапельної формації “Піккардійська терція”. В музичному плані пісня “Разом нас багато” не несе сильного художнього навантаження і є зразком досить банального масового мистецтва. Однак у поєднанні із текстом, який був дався на революційних гаслах, що були в той час на устах кожного свідомого

українця, ця композиція знайшла відгук у серцях та свідомості мільйонів. Зовсім інша за суттю “Пливе кача” “Піккардійської терції”. Сучасна цікава гармонізація мелодії, грамотно побудований варіантний розвиток куплетної форми і відповідне блискуче професійне виконання дозволяє віднести композицію до високохудожніх зразків сучасного академічного музичного мистецтва (яке, однак, відповідає всім вище описаним вимогам пристосування до умов сучасної комунікації). Пісня вразила слухачів сильним смисловим та емоційним навантаженням і стала неофіційним гімном-реквіємом за невинно вбитими активістами Євромайдану, які увійшли в історію під назвою “Небесна сотня”, не залишивши байдужим жодного українця. Так, порівнявши ці два абсолютно різних твори, бачимо, що як один, так і інший, знайшовши сильний емоційний відгук в слухача, залишили значимий відбиток у колективній свідомості українців і стали одними із рушіїв становлення та виражень національної свідомості.

Це означає, що українське музичне мистецтво повинне розвиватись в обох цих напрямках. Адже, якщо масова музична культура є панівною формою дозвілля, і тому є найбільш поширеним та доступним для сприймання пластом музичного мистецтва, що зумовлює першочерговість її впливу на суспільну свідомість, то академічна музика є ще й засобом формування естетичної свідомості громадян, а її місце серед суспільних потреб є відображенням рівня культурної освіченості та грамотності нації.

Отже, роль музичного мистецтва у процесах формування національної свідомості через засоби масової комунікації є беззаперечною. У зв'язку з цим, сучасний український інформаційний музичний простір повинен культивувати, збагачувати загальнодержавні й національні цінності, відтворювати і транслювати історико-культурні традиції, утверджувати національну мову, культуру. Також подальшого впорядкування вимагає законодавство в сфері музичної індустрії, звукозапису та трансляції музики. Саме забезпечення та дотримання таких умов зробить можливим об'єднання українського суспільства в єдину національну спільноту.

Nadija Chervinska. Musical art in the modern informational space of Ukraine as motive cause of national art in the national consciousness formation. The article is dedicated to determination of functioning level of native Ukrainian music art in informational space of the state as one of the most motivated causes of national consciousness formation. In the modern conditions mass media have great influence into spirit processes that take place in society, taking into consideration social importance, mass character and intelligibility. Attracting of citizens to informational relationships, the media form appropriate valuable sense models for understanding by society and hereby change social medium. Formation and consolidation of national consciousness by mean of the media substantially depend of their supply in society.

Considerable percent of mass media notional part (radio, TV, internet) concerns to music. Result of putting into service law on introduction of changes to Law of Ukraine “On television and broadcasting”, which provides linguistic quotas for airing of broadcasting is described. It causes positive upheavals in development of national mass variety art. In its limits songs with important patriotic themes and variety adaptation of folk song are distinguished. The per cent of academic music functioning in the modern Ukrainian mass media is low. This was caused by insufficient level of music culture of Ukrainian citizens, difference of needs and interests of

mass audience and essence of academic music. Among the means of resolution of this problem are: adaptation of academic music to needs of mass audience and requirements of modern media culture; development of music publishing house, production of audio and video recording of modern academic music. There was determined that modern situation in Ukrainian informational musical space should conform to the national interests, which foresee further improvement of legislation in sphere of musical industry, sound recording and music broadcasting.

Key words: *national consciousness, mass media, informational space, music communication, mass music art, academic music art.*

Література

1. Закон України про внесення змін до Закону України “Про телебачення і радіомовлення” // *Відом. Верховної Ради України*. – 2016. – № 51. – Ст. 835.
2. Закон України про інформацію // *Відом. Верховної Ради України*. – 1992. – № 48. – Ст. 650.
3. Закон України про Суспільне телебачення і радіомовлення // *Відом. Верховної Ради України*. – 2014. – № 27. – Ст. 904.
4. Закон України про телебачення і радіомовлення // *Відом. Верховної Ради України*. – 1994. – № 10. – Ст. 43.
5. Берегова О. Музична комунікація: тенденції і виклики часу // *Науковий вісник Національної музичної академії України ім. П. І. Чайковського*. – Київ : НМАУ, 2009. – Вип. 75. Композитор і сучасне соціокультурне середовище. – С. 79–95.
6. Карлова В. Вплив засобів масової інформації на формування української національної свідомості // *Державне управління: теорія та практика*. – 2007. – № 2.
7. Кияновська Л. Музика як стратегічна проблема української незалежності // [Електронний ресурс]. – *Віче. Журнал Верховної Ради України*. – 2012. – № 15. – Режим доступу : <http://www.viche.info/journal/3223/>
8. Кісельова А. Україномовна блогосфера як сучасний засіб формування національної самосвідомості // *Система і структура східнослов'янських мов*. – 2015. – Вип. 8. – С. 171–180.
9. Кузьменко О. Сучасні мас-медіа: до питання про музику // *Наукові записки. Серія: Культурологія*. – 2015. – Вип. 8. – С. 60–66.
10. Лизанчук В. Засоби масової інформації і проблема лікування українців від синдрому набутого малоросійства // *Вісник Львівського університету. Серія журналістика*. – Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2011. – Вип. 34, ч. 1. – С. 16–23.
11. Мак-Квейл Д. Теорія масової комунікації / перекл. з англ. О. Возьна, Г. Сташків. – Львів: Літопис, 2010. – 538 с.
12. Солонина Є. Півроку мовних квот на радіо: українська пісня піднімає голову? / Є. Солонина // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.radiosvoboda.org/a/28469868.html>
13. Торчанська А. 86% мешканців сходу та півдня України комфортно споживають інформацію українською мовою, – дослідження // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://hromadskeradio.org/programs/hromadska-hvylya/86-meshkanciv-shodu-ta-pivdnya-ukrayiny-komfortno-spozhyvayut-informaciyu-ukrayinskoju-movoyu-doslidzhennya>
14. Черкашина-Губаренко М. Українська музика у сучасному медіа-просторі: фрагменти і коментарі // *Мистецтвознавство України*. – Київ, 2009. – Вип. 10. – С. 78–82.

